

*Mikszáth Kálmán és kortársai. Regionalizmus a 19. század végén
a közép-európai irodalmak kontextusában*

Hagyományok és Értékek Polgári Társulás, Szlovák Nemzeti Múzeum –
A Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, Pozsony, 2011, 192 l.

Mikszáth halálának 100. évfordulója alkalmából a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma 2010. május 21-én Pozsonyban magyar, szlovák, lengyel és cseh előadók részvételével irodalomtudományi konferenciát rendezett, amelynek előadásait Sipos Szilvia szerkesztésével magyar–szlovák kétnyelvű kötetben adta ki. Az előadások szerkesztett szövegét Szikhart Lajos fordította magyarra, jelen recenzió tárgyát a magyar nyelvű szövegek képezik.

A kötet közvetlen hangú bevezetőjében Praznovszky Mihály (a Mikszáth Kálmán Társaság örökös díszelnöke) az 1987-es jubileumtól kezdve áttekinti a Mikszáth-évfordulóknak az irodalmi kultusz és kutatástörténet alakulásában betöltött szerepét. Üdvözlí, hogy – úgy a konferencián, mint a jelen kötetben – nemcsak Mikszáthnak a szlovákságról alkotott képe lett vizsgálat tárgyává, mint jószerivel eddig mindig, hanem végre komplexebb összehasonlításban is foglalkoznak a műveivel. Hiszen nemcsak a művek poétikai értékeivel, hanem a kialakulásukban kulcsszerepet játszó közös közép-európai történelmi és kulturális viszonyokkal, valamint az olvasói befogadás aspektusaival is számot kell vetni ahhoz, hogy a Mikszáth által képviselt regionalizmust megérthessük.

Az első tanulmányban Németh Zoltán (Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya) *A regionalista prózairodalom variánsai* címmel arról ír, hogy a kortárs irodalmi felfogásban a központokkal szemben a régiók szerepének erősödése figyelhető meg. Ugyanakkor rögtön szembe is száll ezzel a nézettel, és vitatja a kisebbségi irodalmaknak az össznemzeti irodalmakhoz képesti önállóságát. Németh az anyanemzetek irodalmához tartozásukat, illetve a világirodalomhoz való kapcsolódásukat látja erősebbnek; sok műre nézve pedig egyenesen tagadja bármiféle lokális specifikum meglétét. Németh szerint megfigyelhető, hogy a magyar irodalom fősodrába tartozó művek számot vetettek a mikszáthi örökséggel az írói eszközök, mint a mikszáthi szerkesztés- vagy elbeszélésmód, illetve az anekdota újraértelmezése tekintetében. Ilyen kölcsönhatás figyelhető meg Mikszáth és Esterházy Péter, illetve Grendel Lajos néhány regénye között, illetve szerinte meglepően erős a mikszáthi hagyomány folytatása a békéscsabai Bárka folyóirat íróinál, Grecsó Krisztiánnál, Kiss Lászlónál és Kiss Ottónál. Az anekdotikus elbeszélésmód, az élőbeszédszerűség, a hétköznapi közvetlenség, a novellafüzer-szerű regényszerkezet, a nyelvi játékok és a nemzetiségi nevű szereplők felléptetése által is megvalósuló regionális jelentésképzés által ez a magyarországi írói kör valószínűbb regionalista irodalmat alakított ki, és közvetlenebbül kapcsolódik a mikszáthi örökséghez, mint Mikszáth legtágabban vett szülőföldjének mai magyar írói.

Karol Wlachovský (Szegedi Tudományegyetem) *Mikszáth Palócországa és a palócok mint fikció és valóság* című írásában Mikszáthnak a fikció és valóság határán mozgó

hely- és személynévadásával, a *palóc* és *tót* népnévvel, valamint a *Felvidék*, *Felföld*, *Felső Magyarország* földrajzi nevek eredetével, felhangjaival, illetve művelődéstörténeti szerepével foglalkozik. Fejtegetése során megemlíti, hogy a nevében a 17. század óta kimutatható palóc népcsoportot Mikszáth hozta a köztudatba regényeivel, valamint hogy a „buta tót” szállóige is valószínűleg Mikszáthtól származik. Wlachovskýnak igaza lehet abban, hogy bár *A jó palócok* megjelenése (1882) előtt is volt irodalmi reprezentációja a palócságnak – többek között Lisznyai Damó Kálmán *Palóc dalok* és *Új palóc dalok* (1851, 1858), illetve Pap Gyula *Palóc népköltemények* (1865) című köteteire gondolhatunk –, a palócság mégis Mikszáthnak köszönheti, hogy az egész magyar közvélemény előtt ismertté vált. Viszont a *szlovák* nyelvterületen csakugyan magyar alakban elterjedt „buta tót” szállóige (amit egyébként csak áttételesen lehet Mikszáthtól levezetni) a magyar nyelvterület jelentős részén nincs elterjedve a szlovákság pejoráló megnevezéseként. Ezért az erről való gondolkodás a történelmi sérelmek és előítéletek mesterséges életben tartásán vagy felélesztésén kívül másra haszontalannak tűnik, ezért úgy gondolom, kár, hogy a tanulmányba került. Azt elfogadhatatlannak tartom, hogy a Mikszáthtól vett idézetek a Wlachovský által jegyzett szlovák fordításokból magyarra visszafordítva szerepelnek a szövegben.

Alabán Ferenc (Bél Mátyás Egyetem, Besztercebánya) *Mikszáth Kálmán novelláinak palóc és szlovák kontextusai* címmel Mikszáth szlovák fordításainak kronológiáját is adja, és kiemeli a tájnak a történelmi és társadalmi tényezőkön át érvényesülő, a mentalitást, így az írói látás- és alkotásmódot is formáló erejét, ami nyilván hozzájárult Mikszáthnak a szlovák olvasók körében kialakult népszerűségéhez (1918 előtt ő volt a szlovákra leggyakrabban fordított idegen nyelvű szerző). Alabán szembeszáll azzal a szlovák irodalomtörténet-írásban kialakított megközelítéssel, amelynek jegyében például komáromi születésénél fogva még Jókai Mórt is „szlovákiai magyar” írónak titulálják. Ez az idehaza súlytalanak tűnő álláspont északi szomszédainknál, úgy látszik, olykor még ma is tudományos cáfolatot kívánó nézet. Meg kell említeni azt is, hogy Alabán szövege valószínűleg az élőbeszéd esetlegességének jegyeit viseli magán, megfogalmazása több helyütt zavaros, felépítése következetlen: az egyébként több értékes meglátást tartalmazó írás végén inkohereensen állnak egymás mellett a felvetések.

Dusík Anikó (Comenius Egyetem, Pozsony) *A Mikszáth-recepció néhány kérdése* című tanulmányában Mikszáthot a szlovák befogadástörténet felől értelmezve leginkább a *Beszterve ostroma* szlováksággépének elemzésével foglalkozik. Többek között Svetozár Hurban Vajanský, Samo Czambel Danielovič, Alžbeta Göllnerová, Sas Andor és Rudolf Chmel kritikáit, illetve a Mikszáth-fordításokhoz készített utószavait idézi, amelyekből jól látható, hogy az egyes történelmi korszakokban, (1918 előtt, a két háború között, illetve a 20. század második felében) mennyiben más, de mégis mindvégig alapvetően el- és befogadó szemlélet jellemezte a szlovák irodalom Mikszáth-recepcióját.

Peter Káša (Eperjesi Egyetem) *Sárosi emlékképek a 19. század második felében és azok bemutatása Mikszáth Kálmán Gavallérok című művén keresztül* című esszéjének elején a multikulturális, de gyorsan magyarosodó Sáros vármegye társadalomtörténeti

áttekintését olvassuk. Az élvezetes stílusú esszé korabeli emlékiratok és dokumentumok segítségével mutatja be a vidéket, amelynek a 19. századtól kezdődő ábrázolása máig élő sztereotípiákat alakított ki „magyar urakról” és „szlovák plebejusokról” a szlovák (irodalmi) köztudatban. Káša megértően viszonyul Mikszáthhoz, aki párját ritkító módon egész életében megőrizte a szülőföldjéhez való kötődését, s bár elfogadta a magyar politikai nemzet megerősítésére irányuló politikai téziseket, mindvégig fogékony maradt a nemzetiségi, vallási és regionális szempontok iránt is. Ennek ékes bizonyossága az a Wlachovskýtól idézett állítás, miszerint Mikszáth néme ly története „magyarul íródott, de »szlovákul« játszódt”. Ilyen a *Gavallérok* című elbeszélés is. A tipikus sárosi történetben részvételtjes mosollyal szemléljük a lecsúszott nemességnek a hagyományokat nosztalgikus játékként fenntartó képmutatását, s közben Káša szerint az egész 19. század végi magyarországi társadalom identitásváltságáról kapunk képet. A mindenkori központtól távol eső, gazdaságilag lemaradó, szokásaiban archaizálódó vidék a 19. századtól kezdve mind a magyar, mind a szlovák irodalomban egzotikus tájként mitizálódott, mint „virtuális Sáros megye”, ahol 1918-at követően is továbbéltek a „ficsúrok és gavallérok” – legalábbis az itt született szlovák művekben, például Janko Jesenský *Demokraták* című regényében.

Dana Hučková (Szlovák Tudományos Akadémia, Szlovák Irodalmi Intézet, Pozsony) *Mikszáth műveinek tematikai megfelelői a szlovák irodalomban* című írásában a Mikszáth-évforduló mintha inkább ürügy lenne csupán a szlovák szerzők bemutatására. Bár Hučková nem mindenhol vonja meg a párhuzamot a bemutatott szlovák művek és Mikszáth művei között, mégis megtudhatjuk, hogy a Mikszáthtal kortárs szlovák írók, például Janko Jesenský és Ladislav Nádaši-Jégé műveinek tematikája és stílusa sokban rokonítható Mikszáth műveivel: a szlovák prózában is hasonló társadalmi visszasságok kerülnek pellengérré, és a hol békülékeny, hol gunyoros hangnem is ismerős lehet. Mikszáthtal ellentétben viszont a szlovák szerzőknél Pest nem képvisel „központi vonzerőt”, ellenkezőleg: mint az erkölcsstelenség és a magyarosító nacionalizmus központja tűnik fel, amitől a szerzők érzelmileg is igyekeznek eltávolodni és eltávolítani.

Gizińska Csilla (Varsói Egyetem) *Mikszáth Kálmán lengyelségképéről írt kiválasztott művei alapján*. Előadásában rávilágít, hogy a lengyel téma a két nép sorspárhuzama folytán a 19. században általában hazafias témának számított a magyar irodalomban, ezért jelentősebb költőink mind írtak lengyel témájú költeményeket. Gizińska röviden áttekinti, hogy miként alakították a lengyelföldi politikai események, illetve az azok nyomán íródott művek a magyarok lengyelségképét a 19. század elejétől 1877-ig, amikor hírlapíróként Mikszáth is elkezdett a lengyel témával foglalkozni. Mikszáth cikkeiben a lengyel-magyar barátság toposzának ismételtetése helyett olykor kritikai hangot is megüt; az írásokból kirajzolódik józan, politikailag árnyalt véleménye, ami a problematika differenciált megértésére mutat. Szépprózájában is összetett szerepben jelennek meg lengyel motívumok: lengyel forrásra való hivatkozás, lengyel környezet és lengyel szereplők mind felbukkannak a regényekben, az utóbbiak ráadásul sokszor nem is pozitív színben. Mikszáth lassanként eltávolodott a „valódi” lengyelségtől, és a lengyelekre való utalás, a „lengyelkedés” leírása a hontalan, bujdosó

lengyel szabadságharcostól indulva előbb az ügyeskedő „társasági svihákok”, később az elszegényedett, ingyenélő, tehát egzisztenciálisan hontalan dzsentrik ábrázolására szolgál majd, akik rokonaik vendégszeretétét kihasználva tartják fent magukat.

Elżbieta Sawerdo (Varsói Egyetem) *A nemesség ábrázolásának összehasonlítását végzi el Mikszáth Kálmán A Noszty fiú esete Tóth Marival és Bolesław Prus A bábu című műve alapján*. Sawerdo, miután a két író pályájának párhuzamaira is felhívta a figyelmet, ábrázolásmódjuk és történetészövésük rokon vonásait veszi végig. (Mikszáth regényének elszegényedett nemes főszereplője feleséget, a Prusé férjet keres, és mindkettő kizárólag a vagyonszerzés érdekében teszik ezt hasonló családi és társadalmi viszonyrendszerükben, de egyikük terve sem sikerül, mert mindkettő lelepleződik.) Sawerdo szerint mindkét regény „kritikai realista” hangvételű, és minden társadalmi réteg kritikáját adja, de romantikus elemeket is tartalmaznak, és a kritikus ábrázolás ellenére a nagyzó életmódján a tönk szélén is változtatni képtelen dzsentri iránti halvány rokonszenvet vélhetünk felfedezni bennük.

Simona Kolmanová (Károly Egyetem, Prága) *A jó palócok és a šumavai horalok* című írásból, mint azt az alcím is sugallja, elsősorban *Karel Klostermann elbeszélői világának néhány vonása* lesz megismerhető, mégis némi hiányérzetet kelt, hogy a német, majd cseh nyelven alkotó regionalista író prózájának Mikszáth műveivel való párhuzamára alig jut csak hely a tanulmányban. Ha nem ismernénk alaposan Mikszáth címben jelzett művét, akkor kevésnek tartanánk, hogy az összehasonlításból csak az esszé utolsó bekezdésében kapunk ízelítőt, amiből azt tudhatjuk meg, hogy mindkét szerző műveire jellemző a szóbeliség illúziójának megteremtése, a lírai szemléletmód és a humor egyszerre való alkalmazása, az olvasókhöz való ironikus kiszólások és a szereplőknek a természettel való szoros kapcsolata.

Milan Žitný (Szlovák Tudományos Akadémia, Világirodalmi Intézet, Pozsony) *Theodor Storm a német és a dán kultúra mezsgyéjén* című írása helyezi valóban tágabb közép-európai kontextusba a Mikszáthról való gondolkozást. Žitný a Storm-kutatásban úttörő módon azokra a dán irodalmi impulzusokra világít rá a szerző életrajzában a porosz nacionalista korszakban tabusított vagy egyenesen átírt részeiben, amelyek hozzájárulhattak Storm írói fejlődéséhez, realizmusának kialakulásához.

Összegzésül. A kötet értékes dokumentuma a közép-kelet-európai irodalomtörténeti kutatások párhuzamainak és különbségeinek. Az olvasó Mikszáthon kívül leginkább az itthon csaknem ismeretlen 19. századi szlovák irodalomról alkothat belőle képet, de felfedezheti a Mikszáth-kortárs lengyel, cseh(-német), illetve német(-dán) szerzők egy-egy művének hasonló problematikáját is. Mégis, talán több szó eshetett volna az írásokban arról, hogy tanultak-e valamit éppen Mikszáthtól vagy egymástól a tárgyalt szerzők, vagy csak a hasonló miliő sarkallta őket a tematikailag és stilisztikailag rokon művek írására. Alaposabb szöveggondozásra a szerkesztő részéről, illetve fordítói lektorra pedig mindenképpen szükség lett volna, mert helyesírási hibák, nem teljesen végiggondolt megfogalmazások és igénytelen vagy nyelvhelyesség szempontjából kifogásolható mondatok is maradtak a tanulmányokban.

Kurcz Ádám István